

КОМПОЗИТИВНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ ЯК СПОСІБ НОМІНАЦІЇ В ГОВІРКАХ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

У статті на матеріалі тематичних груп лексики тваринництва, рибальства, бджільництва, одягу та взуття, сільського господарства, побуту, будівництва та родильної обрядовості проаналізовано механізм словотворення в говірках Східного Поділля. Зауважено, що в досліджуваних говірках композитивне словотворення не є високопродуктивним. Виокремлено і проаналізовано процеси основоскладання, словоскладання та контамінації.

Ключові слова: східноподільські говірки, спосіб словотворення, композитивне словотворення, основоскладання, словоскладання, контамінація.

Одним із завдань дослідника номінаційних процесів у говірках є з'ясування способів номінації – сукупності технічних засобів мови, за допомогою яких здійснюється акт номінації тієї чи іншої реалії навколишньої дійсності, прийому реалізації принципу номінації, представленого тією чи іншою мотиваційною ознакою¹. Основними способами номінації для різних тематичних груп лексики є семантична трансформація слова, деривація, композитивне словотворення та фразотворення².

Мета цієї статті – з'ясувати механізм композитивного словотворення як способу номінації в говірках Східного Поділля. Джерелами дослідження стали власні польові записи, авторські словники «Східноподільський

¹ Марчук Н. Й. Принципи і способи номінації ожини в говорах слов'янських мов / Н. Й. Марчук // Структурні рівні українських говорів. – К. : Наукова думка, 1985. - С. 122.

² Скорофатова А. О. Ономазіологія та лінгвогеографія фітономенів в українських східнословобожанських говорах : монографія / Анна Олександрівна Скорофатова. – Луганськ : Елтон-2, 2009. – С.80.

родильний обряд: лексикографічний та текстовий описи», «Лексика бджільництва Східного Поділля», словник Г. Г. Березовської «Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках», атлас Г. І. Мартинової «Лінгвістична географія правобережної Черкащини», додаток-словник до дисертації Л. Б. Поліщук «Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноподільських говірках».

Серед різновидів композитивного словотворення науковці розглядають власне складання і контамінацію. Мовознавці вказують на те, що лексеми, утворені власне складанням, добре членуються, їх компонентам «характерна однозначна виділеність та упізнаваність»³. До власне складання належать такі різновиди, як основоскладання та словоскладання.

Складні слова функціонують у тісному зв'язку з системою словосполучень, хоч їхня структура зумовлена в цілому граматичною будовою мови. Компоненти складного слова можуть бути об'єднані сурядним чи підрядним зв'язками, подібно до співвідносних із ними компонентів словосполучень⁴.

Дослідники словотвору української мови, зокрема Н. Ф. Клименко, зауважують, що осново- і словоскладання в українській мові належить до продуктивних способів словотворення, застосування яких на всіх етапах її розвитку сприяло поповненню словникового складу⁵. Діалектний словотвір, на думку Г. Л. Аркушина, відрізняється від літературного насамперед утворенням композитів, оскільки їх у народній мові значно менше⁶.

У східноподільському ареалі, як і в загальнонародній мові, композити найпоширеніші серед іменників, рідше прикметників

³ Журавльов А. Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации / А. Ф. Журавлев // Способы номинации в современном русском языке / [Д. Н. Шмелев, А. Ф. Журавлев, О. П. Ермакова и др.] ; отв. ред. Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1982. – С. 84.

⁴ Словотвір сучасної української мови : монографія. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 315.

⁵ Клименко Н. Ф. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови / Н. Ф. Клименко // Українська мова. – 2003. – № 3 – 4. – С. 83.

⁶ Аркушин Г. Л. Іменний словотвір західнополіського говору : дис. на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 / Г. Л. Аркушин. – К., 2005. – С. 359.

Словоскладання. Юкстапозиція – закріплення кількох оформлених слів, слівформ у межах одного слова⁷. Не всі дослідники словотвору вважають юкстапозицію способом словотвірної номінації⁸. Цей різновид морфологічного способу в говірках, як засвідчують дослідження з інших ареалів української мови, є малопродуктивним⁹. У східноподільських говірках відзначено незначну кількість лексем, утворених словоскладанням. Переважає словоскладання з атрибутивними відношеннями між компонентами. Більшість таких дериватів є видовими назвами в досліджуваних тематичних групах конкретної лексики:

а) назви видів риб, тварин, бджіл: *йорш-но'сар'* 'йорж, дрібна прісноводна риба з колючими плавцями, *Асегіна сегнуа L.*', *'короп-прос'т'ак,* *'короп-са'зан* 'короп, *Сургінус саргіо L.*', *'риба-нев'ід* 'риба, яка виловлюється неводом', *ба'ран-ос'ім'ін'ител'*, *ба'ран-с'іме'н:ик,* *ба'ран-п'л'ідник* 'баран репродуктивного віку', *бик-ос'ім'ін'ит'ел'*, *бу'гай-п'л'ід'ник,* *бу'гай-про'ізвод'ител'*, *бик-п'л'ім'ін:ик,* *бик-п'л'ідни'к,* *бик-п'л'ідник* 'бугай, бик-плідник', *бик-перво'годок* 'річний бичок', *'л'ошка-п'ітсвинок* 'свиня до року', *ло'шак-каст'ратор* 'кастрований кінь', *ко'за-йало'виц'а* 'стара коза, що не парувалась'; *те'лиц'а-й'ал'іўка* 'корова другого року, що не парувалась', *б'жולי-оди'ночки* 'дикі бджоли', *'матка-тру'тоўка* 'матка, яка вчасно не запліднилася';

б) назви одягу, взуття, тканини: *'сонце-кл'ош* 'широка спідниця з одним швом', 'широка спідниця без швів', 'широка спідниця, пошита із двох полотнищ', *креп-мари'кен,* *креп-ме'р'і'кен* 'тонка тканина', *креп-са'тин,* *креп-са'т'ін* 'тонка густа шовкова тканина', *креп-ши'фон* 'тонка прозора шовкова тканина', *креп-жор'жет,* *креп-жир'жет,* *креп-жор'шет,* *креп-жи'жет,* *крем-жир'жет,* *крем-жи'жет,* *крем-жор'жет,* *креп-жор'жин* 'тонка напівпрозора тканина', *'шапка-у'шанка,* *'шапка-у'шанка* 'чоловіча хутряна

⁷ Словотвір... С. 316.

⁸ Нелюба А.М. Експліцитна й імпліцитна економія в словотвірній номінації української мови : дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / А. М. Нелюба. – К., 2008. – С. 100.

⁹ Аркушин Г.Л. Цит. праця, С. 357.

шапка з вухами’, *шапка-стоїанка* ‘висока хутряна чоловіча шапка з суконним верхом’;

в) назви бджолярського та рибальського інвентарю: *к’летка-ну’л’оўка* ‘рибальська сітка з вічками найменшого розміру’, *вулик-дуп’ланка* ‘рамковий вулик, у якому розвиток гнізда бджіл відбувається вертикально’, *вулик-ли’жак* ‘вулик-дуплянка, встановлений горизонтально’;

г) назви людей за родом їх діяльності: *баба-б’ранка*, *бабка-оку’шарка*, *баб’ка-б’ранка*, *баб’ка-пови’туха*, *бабка-пови’туха*, *бабка-пови’тушка* ‘жінка, яка приймала роди’, *баб’ка-ше’п’туха* ‘знахарка’, *му’зики-ве’селики* ‘музиканти на весіллі’, *баба-кухарка* ‘старша серед жінок, які готують весільні страви’, *ш’вачка-мото’ристка* ‘жінка, яка шиє одяг електричною машинкою на виробництві’;

д) назви жінок: *мама-ге’ройін’а*, *мати-ге’ро’йін’а*, *мати-ге’ро’йін’а* ‘багатодітна мати’, *мама-оди’ночка*, *мати-оди’начка*, *мати-оди’ночка*, *мат’-од’і’ночка* ‘жінка, яка народила дитину поза шлюбом’, *мати-перв’істка* ‘жінка, яка народила вперше’;

е) назви обрядових атрибутів: *ніко’лаї-у’годн’ік*, *ми’кола-захис’ник* ‘ікона Миколи-Чудотворця, якою благословляють нареченого’;

ж) назви дітей: *д’іти-пате’р’чата* ‘діти, померлі до хрещення’;

з) назви побутових реалій: *п’іч-ти’тан* ‘висока вертикальна піч, що служить для опалювання приміщення’.

Композити, утворені словоскладанням із сурядними відношеннями між компонентами, репрезентують такі групи лексики:

а) назви риб, птахів: *п’л’іточка-красно’п’ірка*, *п’л’ітка-красно’п’ірка* ‘краснопірка, *Scardinius erythrophthalmus* L.’, *курка-п’івен* ‘курка-гермафродит’;

б) назви одягу та взуття: *са’пог’-чу’лок* ‘чобіт, у якому халява без замка і щільно облягає ногу’, *плашч-пал’то* ‘довгий верхній одяг із підкладкою, покритий непромокальною тканиною’, *плашч-пал’атка* ‘плащ із брезенту’;

в) назви осіб: *аку’шер-г’ін’і’колог* ‘лікар, який приймає роди’;

г) назви будівельного матеріалу: *ме^uталочє^uре^uниц^u'а* ‘покрівельний матеріал у вигляді плит із сланцю’;

д) назви бджільницького реманенту: *сото^r'амка*, *сото^r'рамка* ‘рамка з розбудованою бджолами вощиною’, *сотошч'іл'ник* ‘вощана основа стільника, в якій немає меду’.

У досліджуваних говірках зафіксовано декілька явищ *гендіадісу* – «римованого складання слів, друге із яких може бути асемантичним»¹⁰. Такі лексеми належать в основному до тематичної групи обрядової лексики і репрезентують лексико-семантичні групи: а) назви хвороб: *гаст^r'іти-прист^r'іти* ‘збірна назва хвороб, які могли спіткати дитину протягом першого року життя’; б) назви обрядової їжі: *ква^s'ок-ме^u'док* ‘загальна назва страв, обов'язкових на родинях’; в) назви людей за обрядовою функцією: *'гос'т'і-запо^r'ос'ц'і* ‘люди, яких не запросили на весілля і які спостерігають за ним, стоячи за порогом чи за воротами’; *х'лопц'і-запо^r'ос'ц'і*, *х'лопц'і-запо^r'ошц'і* ‘учасники пародійного весілля, переодягнуті в різні образи’. Зафіксовано окремі лексеми, що належать до тематичної групи тваринництва, але туди, очевидно, вони потрапили із фольклору *'йанчики-ба^r'анчики* ‘стадо ягнят’. Г. Л. Аркушин слушно зауважує, що «в буденному мовленні такі утворення трапляються рідко, значно частіше – під час виконання певних обрядодій, у замовляннях та голосіннях, зі спеціальною стилістичною метою»¹¹.

Основоскладання А. М. Нелюба пропонує визначати як спосіб словотвірної номінації, суть якого полягає в поєднанні елементів твірної основи за допомогою словотворчих засобів. Залежно від використовуваних словотворчих засобів він виділяє два різновиди основоскладання: 1) *інтерфіксальне* – поєднання елементів складної твірної основи тільки за допомогою матеріально вираженого чи нульового інтерфікса; 2) *інтерфіксально-суфіксальне* як різновид конфіксального – утворення

¹⁰ Журавльов А.Ф. Цит. праця. – С. 85.

¹¹ Аркушин Г.Л. Цит. праця, С. 358.

деривата за допомогою одночасного використання інтерфікса (з'єднує елементи складної твірної основи) і суфіксального форманта (що виражає передусім частиномовну семантику); у сукупності вони становлять своєрідний конфікс (*слова лити* → *словолитство*, *один комітет* → *однокомітетник*)¹². Дослідниця способів номінації фітономенів у східнословобожанських говірках А. О. Скорофатова серед видів композитивного словотворення виокремлює способи *чистого основоскладання* (*сухоц'в-іт*, *першоц'в-іт* та ін.) та *складно-суфіксального основоскладання*, де «афіксація виражає основний шлях творення композит – метонімічну трансформацію, а композиція – побічний» (*водоз'борн'ік*, *много'нож'ка*)¹³.

А. Ф. Журавльов основоскладання у поєднанні із суфіксацією вважає змішаним типом, проміжним між деривацією та композитивним словотворенням¹⁴. Г. Л. Аркушин, досліджуючи іменний словотвір західнополіського говору, утворення «суфіксально-складних іменників та прикметників»¹⁵ розглядає окремо від основоскладання.

Основоскладання в говірках Східного Поділля зафіксовано двох видів:

1) інтерфіксальне основоскладання (частина слова + слово) за допомогою:

а) матеріально вираженого інтерфікса:

- від основ:

прикметник + *іменник* : *тоўсто'лоб* 'головень, *Leuciascus cephalus* L.', *ве'рхо'вода* 'риба, яка водиться у верхній частині водойми', *криво'шийка* 'дитина, зі скривленою шиєю', *л'єво'рука* 'жінка-, дівчина-лівша', *криво'ногий* 'людина, з нерівними ногами', *криво'шийка* 'дитина, зі скривленою шиєю', *голо'пупчик* 'немовля', *ново'р'їй* 'нова сім'я бджіл, сформована самими бджолами', *новобу'дова* 'недавно побудоване житло', *новопост'ройка*,

¹² Нелюба А.М. Цит. праця. – С.103.

¹³ Скорофатова А.О. Цит. праця. – С. 119.

¹⁴ Журавльов А.Ф. Цит. праця. – С. 84.

¹⁵ Аркушин Г.Л. Цит. праця. – С. 361.

новост^р*ойка* ‘недавно побудоване житло’, *гостр*^о*нос*[’]*ік* ‘гострий носок чобота’, *гол*^о*шиїка* ‘сорочка чи плаття з великим круглим вирізом на шиї’, ‘круглий виріз на одязі для шиї’, *скор*^о*роди* ‘швидкі роди’;

іменник + *іменник*: *в*[’]*ї**ще*[’]*матка* ‘вагітна вівця, вівця, яка окотилася’, *свино*[’]*матка* ‘свиня, що дає приплід’, *свино*[’]*ферма*, *свинох*[’]*верма* ‘будівля для свиней’, *кроли*[’]*матка* ‘кролиця’, *коно*[’]*матка* ‘кобила жеребна’, *птахо*[’]*ферма* ‘велика громадська будівля житла для птахів’, *кролих*[’]*верма*, *кроли*[’]*ферма* ‘ферма, де вирощують кролів’, *ското*[’]*могил*[’]*ник* ‘худоба дохла’, **б***У**олос*[’]*ім*[’]*їа* ‘всі бджоли у вулику з однією маткою’, **б***У**олораз*[’]*в*[’]*етка* ‘частина бджолоїної сім’ї, яка шукає місце для поселення рою, що вилетить, чи місця з медоносами’, *бжоло*[’]*матка* ‘матка, єдина в сім’ї бджіл’, *зе*[’]*рно*[’]*склад* ‘громадське приміщення для зберігання кукурудзи’, *ме*[’]*доз*[’]*б*[’]*ір*, *ме*[’]*доз*[’]*бор* ‘час збору бджолами нектару з квітів’, *зе*[’]*рно*[’]*с*[’]*ховище* ‘приміщення, у якому зберігають зерно’, ‘громадське приміщення для зберігання кукурудзи’; *кож*^о*зам*[’]*і*[’]*н*[’]*іт*[’]*іл*, *кож*^о*зам*[’]*і*[’]*н*[’]*іт*[’]*ел*, *кож*^{ез}*ам*[’]*і*[’]*н*[’]*іт*[’]*ел*, *кож*^{аз}*ам*[’]*е*[’]*н*[’]*іт*[’]*ел*, *кож*^{зам[’]*е*[’]*н*[’]*іт*[’]*ел*, *кож*^{озам[’]*е*[’]*н*[’]*іт*[’]*ел* ‘просочена нітроцелюлозою тканина, схожа на шкіру’; *с*[’]*інос*[’]*ховище* ‘приміщення, яке використовували для зберігання сіна’;}}

числівник + *іменник*: *пе*[’]*ршоц*[’]*в*[’]*іт*, *пе*[’]*рвоц*[’]*в*[’]*іт* ‘мед першого взятку’;

займенник + *іменник*: *само*^з*а*[’]*м*[’]*іна* ‘процес заміни матки самими бджолами’;

б) нульового інтерфікса:

- від основ:

прикметник + *іменник*: *спе*^ц*од*[’]*аг* ‘спеціальний одяг для роботи на виробництві’, *спе*^ц*о*[’]*дежа*, *спе*^ц*о*[’]*д*[’]*ежда* ‘спеціальний одяг для роботи на виробництві’, *драп*⁻*сук*[’]*но* ‘груба тканина, призначена для пошиття верхнього одягу’.

За підрахунками А.О. Скорофатової, в діалектних назвах рослин *чисте осново*[’]*складання* (інтерфіксальне) зустрічається вдвічі рідше, ніж *складно*⁻

суфіксальне основоскладання (інтерфіксально-суфіксальне)¹⁶, що спостерігаємо і в східноподільських говірках.

2) інтерфіксально-суфіксальне основоскладання. У досліджуваних говірках найбільше зафіксовано ускладнених суфіксацією композитів-іменників. Номінації граматичного чоловічого роду оформляються за участю суфіксів *-ок*, рідше *-к*, *-ець*, жіночого роду – *-к-*, субстантивовані прикметники – форманта *-н-* і утворюються від основ:

числівник + іменник: *одно/годка* 'корова до одного року', *од/нол'іток* 'однорічне лоша (чоловічої статі)', *пе"рво/годок* 'бичок до року', *тр'ох/м'іс'ачне* 'дитина трьох місяців від народення', *си"ми/м'іс'ачне*, *се"ми/м'іс'ачне*, *сими/м'іс'ачне*, *с'оми/м'іс'ачне*, *си"ми/м'іс'ашне*, *с'іми/м'іс'ашний* 'дитя, яке народилося на сьомому місяці вагітності матері', *вос'ми/м'іс'ачне*, *вос'ми/м'іс'ашне* 'дитина, народжена на восьмому місяці вагітності матері', *двох/м'іс'ачне* 'дитина двох місяців', *право/ручна* 'людина, яка все робить правою рукою', *пе"рво/родка*, *пе"ршо/родка* 'самка, яка дала перше потомство', *ўторо/родка* 'самка, яка дала друге потомство', *друго/родка* 'самка, яка вдруге народила', *пе"рво/родка*, *пе"ршо/родка* 'жінка, яка вперше народила', *пе"рво/л'убець* 'перший син у сім'ї';

прикметник + іменник: *нижн'о/водка* 'риба, яка водиться в нижніх водах', *криво/ногий* 'людина з кривими ногами', *пласко/губ"ці* 'ручний слюсарномонтажний і електромонтажний інструмент з губками пірамідальної форми, для захвату і вигинання дрібних металевих деталей', *косово/ротка* 'чоловіча сорочка із застібкою з боку, виложистий комір з нерівними кінцями', *мало/м'ерка* 'хустка малого розміру';

прикметник + дієслово: *новорож'дений*, *ново/роджений*, *новорож'д'он:е*, *новорож'д'он:ий*, *новорож'д'оний*, *новона/родже"не*, *новона/родже"ний* 'новонароджений', *ново/с'ел'іе* 'святкування з нагоди переселення в нове житло';

¹⁶ Скорофатова А.О. Цит. праця. – С. 119.

іменник + дієслово: рако/лоўка ‘пристрій для виловлювання раків’, *ме^ндо/гонка* ‘агрегат для відкачування меду із стільників’, *йайце^нк/лат^нка* ‘процес відкладання яєчок у комірки’, *т’ілоз/рейка*, *т’ілоз/р’ейка*, *т’елоз/рейка*, *т’елоз/р’ейка* ‘безрукавка, утеплена ватою, стьобана куртка на ваті, безрукавка з хутряною підкладкою, плетена безрукавка з гудзиками’, *душе^нз/рейка*, *душоз/рейка*, *душе^нз/р’ейка*, *душ-і/з/рейка* ‘безрукавка, утеплена ватою, безрукавка з хутряною підкладкою, короткий верхній одяг на ваті’;

займенник + дієслово: само/с’едка ‘квочка, яка сіла на яйця без відома людей’;

прислівник + дієслово: скорос/п`елка, *скорос/п`ілка* ‘самка, яка привела раніше терміну’, *скорос/пелка*, *скорос/п`ілка* ‘жінка, яка народила в дуже ранньому віці’;

числівник + дієслово: перво/т`ілка, *першо/т`олка*, *пе^нршо/т`ілка* ‘корова, яка перший раз отелилась’, *друго/т`ілка* ‘самка, яка дала друге потомство’.

Різновидом інтерфіксально-суфіксального основоскладання є інтерфіксально-флексивний та інтерфіксально-нульсуфіксальний способи. Основоскладання, завершене нульовою суфіксацією (інтерфіксально-нульсуфіксальний спосіб), демонструють лексеми, утворені від основ:

прикметник + іменник: разно/ц/в`іт ‘мед із різнотрав’я’; *крас/нопир*, *красно/п`ор* ‘краснопірка, *Scardinius erythrophthalmus* L.’; *чисто/т`ел* ‘чистотіл’;

іменник + дієслово: гурто/праў ‘старший чабан’, ‘старший пастух’, *рибо/вод* ‘рибалка, який займається рибальством професійно’, *рибо/лоў* ‘той, хто займається рибальством як хобі’, ‘рибалка, який займається рибальством професійно’, *свино/пас* ‘пастух свиней’, *ското/вод* ‘пастух колгоспний’, ‘старший пастух’, *сл`ідо/пит* ‘собака, яка чує носом і йде по сліду’, *ме^нртво/род* ‘тварина, народжена неживою’, *коне/пас* ‘людина, яка пасе коней’, *ме^ндо/нос*, *ми^едо/нос* ‘рослина, з квітки якої бджоли збирають мед’, *димо/ход*, *димо/х`ід* ‘димар, прилад із міхом для обкурювання бджіл’, ‘отвір

для виходу диму в покрівлі, де комин не виведено над дахом', 'цегляна частина димоходу, над дахом якої-небудь будівлі', 'горизонтальна частина димоходу, що лежить на горищі'; *бжоло'вод*, *бУоло'вод*, *пчоло'вод* 'пасічник', *сажот'рус* 'робітник, який очищає від сажі димарі, димоходи'; *с'іно'вал*, *с'іноз'вал*, *с'інос'хоў* 'споруда для сіна у вигляді даху на 4-х стовпах', 'приміщення, яке використовували для зберігання сіна', 'будівля для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін.'; *колово'рот* 'прилад над колодязем, на який намотується канат або ланцюг для витягування відра з водою', 'сильний обертальний рух води в річках', 'інструмент для ручного свердління отворів у дереві', 'ручний, електричний інструмент, призначений для свердління отворів у різних матеріалах';

займенник + дієслово: само'дур 'блешня, металева блискуча рибка (пластинка) з гачком, яку використовують як принаду для риби', *само'викид* 'викидень';

прислівник + дієслово: мокрос'тупи 'гумові туфлі на дощову погоду'.

Словотвірна контамінація. У мовознавстві нею прийнято називати схрещення двох мовних одиниць, які перебуваючи в парадигматичних, рідше синтагматичних відношеннях між собою, одночасно спливають у свідомості мовця при потребі позначення певного поняття чи ситуації і внаслідок цього переплітаються або тісно поєднуються в межах однієї новоутвореної одиниці¹⁷. У контамінаціях структура утвореної лексеми затемнюється, морфемні межі втрачають свій статус, формується нова коренева морфема¹⁸. Розрізняють міжслівне накладання і «аглотинацію усічених основ».

Контамінація не є продуктивною в українських діалектах, очевидно, через те, що як «різновид словотворення належить до явно штучних, якщо вона усвідомлена, чи до «паталогічних», якщо вона не усвідомлена»¹⁹. Дослідники номінації в діалектах зауважують, що поєднання ареально

¹⁷ Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 269.

¹⁸ Журавльов А. Ф. Цит. праця. - С. 84.

¹⁹ Там само. С. – 86.

протиставних лексичних одиниць, які зіштовхуються в одній говірці, веде до утворення контамінованих форм²⁰.

Хоча Г. Л. Аркушин зауважує, що в західнополіському діалекті прикладів контамінації більше, ніж у літературній мові²¹, А. О. Скорофатова серед фітономенів, утворених таким способом, у східнослобожанських говірках виокремлює лише 0,1 % номенів²². Причинами появи контамінованих форм в українських діалектах Г. Л. Аркушин називає поєднання двох широковживаних або синонімічних слів, коли перевага не надається жодному з них, поєднання лексем на межі двох ареалів, поєднання діалектної назви з відповідною літературною, поєднання української назви з відповідною російською²³, що підтверджує думку дослідниць перехідних говірок Т. В. Назарової, Г. І. Мартинової та ін., які зауважують, що явища контамінації характерні для говірок перехідного типу²⁴. Оскільки східноподільські говірки частково є перехідними від подільських до середньонаддніпрянських, то видається цілком логічним уживання номенів, утворених контамінацією.

Залежно від того, які частини слів, поєднаних сурядним зв'язком, взаємодіють та який результат цієї взаємодії, на позначення контамінації в науковій літературі використовують терміни: *аплікація, телескопія, дифузія, синкопування (синкопа), гаплогія, накладання морфем, замінний (субститутивний) словотвір, міжслівне накладання* та ін.²⁵

А. Ф. Журавльов розрізняє серед контамінацій міжслівне накладання та «аглотинацію» усічених основ²⁶. Для утворення складного слова шляхом

²⁰ Щербина Т. В. Ареалогія середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя : [монографія] / Тетяна Щербина. – Черкаси : Видавець Андрощук П. С., 2009. – С. 210.

²¹ Аркушин Г. Л. Цит. праця. – С. 364.

²² Скорофатова А. О. Цит. праця. – С. 121.

²³ Аркушин Г. Л. Цит. праця. – С. 365.

²⁴ Мартинова Г. І. Лінгвістична географія правобережної Черкащини / Ганна Іванівна Мартинова. – Черкаси : Відлуння – Плюс, 2000. – С. 39; Назарова Т. В. Проблема переходних говорів между українским и белорусским языками (Говори нижней Припяти) // Праці XI респ. діалектол. наради. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 105.

²⁵ див.: Нелюба А. М. Цит. праця. – С. 186.

²⁶ Журавльов А. Ф. Цит. праця. – С. 86.

аглютинації можуть використовуватися початки обох лексем чи початок однієї лексеми і закінчення другої. Аглютинацію початкових сегментів слів, що не становлять словосполучення, у досліджуваних говірках на прикладі визначених тематичних груп не виявлено. Але словники і додатки фіксують склеювання таким способом початкового сегмента першого слова і кінцевого другого, тобто телескопію, що відбувається за формулою $A(ab) + B(cd) = C(ad)$: *тапо*^л*'етки* 'легкі туфлі без підборів' ← *'тапочки* + *ба*^л*'етки*; *сно*^п*'иц'а* 'складена для просушування у вигляді хреста купа із 15-ти снопів' ← *ко*^п*'иц'а* + *с*^{'н}*'ип*; *к*^л*ад*^{'н}*'а* 'ряд кіп із п'ятнадцяти снопів' ← *клад*['] + *к*^л*ан*^{'а}; *попла*^{'в}*ец'* 'плавець риби' ← *попла*^{'в}*ок* 'шматок речовини, легшої від води, прикріплений до волосіні, що утримує гачок на належній глибині і сигналізує про кльов риби' + *пла*^{'в}*ец'* 'плавець риби'; *л*^{'іу'}*шак* 'чоловік, який більше роботи виконує лівою рукою' ← *л*^{'іу'}*ша* 'людина, яка більше роботи виконує лівою рукою' + *л*^{'і}*вак*^{'тс'}; *ш*^{'в}*ачка* 'шпичка, якою колють свиней' ← *ш*^{'в}*айка*^{'тс'} + *ш*^{'п}*ичка*^{'тс'}; *плаву*^{'н}*ец'* 'вертикальний чи горизонтальний плавець риби' ← *пла*^{'в}*ун*^{'тс'} + *пла*^{'в}*ец'*^{'тс'}; *гайда*^{'р}*ак* 'буйна коноплина' ← *гай*^{'дур}^(к) + *го*^{'а}*їдак*; *ст*^{'р}*'ілбух* 'насінний пагін цибулі' ← *ст*^{'р}*'ілка* (*ст*^{'р}*'іла*) + *'цибух*; *покла*^{'ж}*ан* 'помідор, *Lycopersicon esculentum* Mill.' ← *пом*^{'і}*'дор* + *бакла*^{'ж}*ан*; *с*^{'ітка}*'у**ниц'а* 'пристрій для шаткування капусти' ← *'с*^{'ік}*'ти* 'подрібнювати капусту шатківницею чи ножем для засолування на зиму' + *шатк*^{'іу'}*'ниц'а* 'пристрій для шаткування капусти', *гра*^{'ф}*'інка* 'графин' ← *гра*^{'ф}*'ін* + *кара*^{'ф}*инка*.

Отже, у східноподільських говірках композитивне словотворення є малопродуктивним і властивим в основному для груп лексики з конкретним значенням. Для обрядової лексики характерне римоване складання слів. Більшість репрезентантів-композитів є видовими назвами.

У східноподільських говірках, які частково є перехідними від подільських до середньонаддніпрянських, зафіксовано номени, утворені контамінацією, зокрема телескопією, що зумовлене поєднанням ареально протиставних одиниць.

Джерела:

1. Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках / Г. Г. Березовська. – Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. – 348 с.
2. Мартинова Г. І. Лінгвістична географія правобережної Черкащини / Ганна Іванівна Мартинова. – Черкаси : Відлуння – Плюс, 2000. – 265 с.
3. Поліщук Л. Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноподільських говірках : дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Л. Б. Поліщук. – Умань, 2015. – 424 с.
4. Тищенко Т. М. Лексика бджільництва Східного Поділля / Т. М. Тищенко. – Умань : РВЦ «Софія», 2008. – 90 с.
5. Тищенко Т. М. Східноподільський родильний обряд : лексикографічний і текстовий описи / Т. М. Тищенко. – Умань : РВЦ «Візаві», 2014. – 392 с.
6. Тищенко Т. М. Подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя у світлі ізоглос : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Т. М. Тищенко. – К., 2003. – 194 с.

В статъе на материалe тематических групп лексики животноводства, рыболовства, пчеловодства, одежды и обуви, сельского хозяйства, быта, строительства и родильной обрядности проанализирован механизм словообразования в говорах Восточного Подолья. Отмечено, что в исследуемых говорах композитивное словообразования не является высокопроизводительным. Выделены и проанализированы процессы основосложения, словосложения и контаминации.

Ключевые слова: восточноподольские говоры, способ словообразования, композитивное словообразования, основосложение, словосложение, контаминация.

Composite word formation as a means of nomination in the dialects of Eastern Podillya.

In the article on the material of thematic groups of lexicon of breeding, fishing, beekeeping, clothing and footwear, agriculture, household, construction and maternity rites analyzed word formation mechanism in the dialects of Eastern Podillya. It was noted that in the investigated dialects composite word formation is not highly productive. In the thesis there are determined and analyzed, word formation process and contamination process.

Keywords: *Eastern Podillya dialects, way of word formation, composite word formation, word formation, contamination.*